

PROČ ČESKÁ VLÁDA POTŘEBUJE GENDEROVÝ AUDIT? /

TEREZA HENDLOVÁ

Why Does the Czech Government Need a Gender Audit?

Abstract: The Czech government is obliged to guarantee equality for men and women. Despite that, it recognizes this duty only in theory; in practice it contravenes the principles of this formal agreement. The government's programme, politics, legislation, and state budget and governmental structures are marked by a lack of gender equity and the failure to promote women's rights. The hidden structural mechanisms causing gender discrimination can be analyzed by means of a gender audit of the government. This is an effective tool for defining the most critical areas of state politics, and it creates a relevant strategy for challenging negative effects. In doing so, a gender audit of the government can also be a rich source of public education and can help to promote public and political discussion on the topic of gender issues. In this article, the author argues in favour of carrying out a gender audit of the Czech government and its politics. She explains how certain areas of politics affect men and women differently, and how their gender-correct transformation can positively contribute to democratic and just governance.

Key words: politics, gender audit, gender equality

Přestože Česká republika zaručuje rovnost žen a mužů před zákonem a ratifikací mezinárodních deklarací se dále zavázala k vyvážení postavení žen s muži při využívání všech hospodářských, sociálních, kulturních, občanských a politických práv v zájmu rozvoje společnosti, na české politické scéně to dosud není znát. Ve vrcholové politice jsou ženy chronicky podprezentovány, nedosahují na nejvyšší funkce a tradičně působí v měkkých resortech. Tato situace není žádoucí, neboť nesplňuje nároky na spravedlivou reprezentaci občanů a občanek země, stejně jako na jejich vyváženou politickou participaci. Aby v dohledné době došlo k efektivní změně směrem k demokratičtější distribuci moci ve společnosti, je třeba, aby se na úrovni vlády začala realizovat ucelená koncepce vyrovnávání příležitostí žen a mužů v politice, která by zajistila převedení formálních požadavků na rovnoprávnost do praxe.

Jedním z nástrojů přispívajících k uplatňování rovných práv žen a mužů ve společnosti je genderový audit. Jedná se o poměrně nový a účinný nástroj prosazování rovnosti žen a mužů ve společnosti. Genderový audit spočívá v analýze fungování jednotlivých společenských celků či organizací (Krug, Staveren 2001; Moser 2005; Pavlík a Hejzlarová 2007) z genderové perspektivy. Jako jedna z forem etického auditování umožňuje genderový audit zjistit, jak určitá organizace konstruuje muže a ženy, a zda při tom respektuje jejich rovnoprávnost.

Termín genderová rovnost akcentuje požadavek, že ženy a muži mají požívat rovných podmínek k plné realizaci svých lidských práv a má se jim dostávat příležitost přispívat k rozvoji (politickému, ekonomickému, sociálnímu aj.), stejně jako z něj mít užitek (CIDA 1999). Reflektuje však také skutečnost, že ženy a muži stále ještě uskutečňují své životy v nerovných podmínkách. Ty jsou dány přetrvávající odlišnou konstrukcí maskulinity a femininity na základě předpokladu, že ženy a muži jsou kvalitativně odlišné bytosti, kompetentní k odlišným typům činnosti (Bourdieu

2000; Renzetti a Curran 2003). Důsledkem je nadále existující tradiční genderová dělba práce, v jejímž důsledku je na ženy kladena primární odpovědnost za rodinu a práci v domácnosti, zatímco muži jsou stále považováni za primární živitele a jsou podporováni v realizaci této role na pracovním trhu, často na úkor rodinného života (Acker 1990; CIDA 1999; Krug, Staveren 2001; Křížková 2003, 2006).

Za těchto podmínek jde v genderovém auditu o podporu rovnosti v odlišnosti (Křížková 2006), kdy je třeba uznat, že ženy a muži mají jiné startovací pozice a jiné zázemí k seberealizaci, ale přitom mají stejné právo na rovné zacházení a nediskriminaci. Aby bylo možné takových podmínek dosáhnout, je nutné nerovné postavení žen a mužů překlenout pomocí genderově pozitivních opatření a politik. Ty může generovat právě genderový audit.

Metodiky genderového auditu

Metodik genderového auditu existuje mnoho (např. Krug, Staveren 2001; ILO 2002; Swirski 2002; Moser 2005; Pavlík 2007; Pavlík a Hejzlarová 2007), některé se převážně zaměřují na audit rozpočtu organizace (Krug, Staveren 2001; Swirski 2002), jiné se více věnují analýze programů a politik organizace (ILO 2002; Moser 2005), další zdůrazňují, že primární jádro genderového auditu spočívá zejména v analýze otevřenosti dané organizace k genderovým otázkám, institucionálního kontextu, organizační struktury a kultury organizace (Pavlík a Hejzlarová 2007) a nemusí nutně zahrnovat genderovou analýzu rozpočtu. Tento druh auditování klade důraz spíše „na organizaci jako takovou než na dopady její činnosti“ (Pavlík 2007: 7).

Co se však týče vlády jako specifického typu organizace, je třeba konstatovat, že dopady její činnosti přímo ovlivňují život všech občanek a občanů země, proto je třeba věnovat jim velký prostor. Ze stejného důvodu je třeba sledovat státní rozpočet, protože přímo určuje, do kterých ekonomických odvětví určitá vláda investuje a vypovídá tak o tom,

kteřé společenské oblasti vláda podporuje a považuje za důležité. Vzhledem ke skutečnosti, že trh práce je genderově segregován a zastoupení mužů a žen není v mnoha odvětvích vyrovnané (ČSÚ 2005), má vládní rozpočet dalekosáhlé důsledky na ekonomické, sociální a symbolické postavení žen a mužů ve společnosti. Proto je tolik důležité provádět genderový audit vládního rozpočtu, v ideálním případě jej zahrnout do širšího konceptu sociálního auditu, který sleduje, jakým způsobem organizace přistupuje k genderové rovnosti žen a mužů, jakou roli přisuzuje ženám a mužům ve svých strukturách, v jakém institucionálním kontextu tak činí a jak vysoké úrovně dosahuje její kultura z genderového hlediska.

Ač se genderové audity mohou lišit svým zaměřením, jejich účelem je vždy vyhodnocení fungování určité organizace z genderové perspektivy a jejich výstupem jsou doporučení, jejichž implementace vede k odstranění mechanismů, které by potenciálně diskriminovaly ženy či muže, a jak zdůrazňuje Pavlík (2007), také osoby, které se nehlásí ani k jedné z těchto kategorií, ale identifikují se s některou z forem transgenderových identit.

Na následujících řádcích stručně vysvětlím východiska genderového auditu, uvedu některé z problémů, které mohou bránit jeho úspěšnému provedení, a dále se budu věnovat oblastem, které je třeba podrobit genderovému auditování, a to v kontextu mezinárodních úmluv, k jejichž naplňování se Česká republika zavázala. Vzhledem k tomu, že smyslem sociálních auditů je zjistit, do jaké míry organizace převádí proklamované hodnoty do praxe, bude i tento článek na několika příkladech reflektovat, do jaké míry česká vláda naplňuje svoje cíle a závazky v níže specifikovaných oblastech. Vzhledem k tomu, že některé zdroje nasvědčují tomu, že má genderová politika vlády v mnoha ohledech značné nedostatky (Pavlík 2004; Pavlík et al. 2006), pokusím se poukázat na význam provádění genderového auditu a jeho prospěšnosti ke zlepšení fungování české vládní politiky.

Východiska genderové rovnosti

Rovnoprávnost mužů a žen byla mezinárodně stvrzena v roce 1948 Všeobecnou deklarací lidských práv (United Nations 1948) a potřeba vyrovnat podmínky žen a mužů byla poté detailně zformulována v Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen¹ (CEDAW United Nations 1979). Vedle těchto dokumentů je pro genderový audit zásadní zejména Platforma pro akci, přijatá 189 zeměmi na 4. světové konferenci o ženách, pořádané OSN v Pekingu roku 1995. Tato úmluva vyslovuje mezinárodní závazek zrovnoprávnění žen a mužů v zájmu rozvoje společnosti. Platforma v tomto směru identifikovala 12 kritických oblastí,² jimž je třeba věnovat speciální pozornost, a formovala příslušná doporučení směřující k odstranění genderové diskriminace a posílení společenské, ekonomické a politické role žen (United Nations 1995a).

Platforma tak určila strategické cíle, ke kterým měly vlády, mezinárodní a neziskové organizace a soukromý sektor

intenzivně směřovat a do roku 2000 (!) učinit příslušné nápravné kroky. Tyto kroky mají především zvýšit ekonomický status žen, což je zásadní podmínka boje proti chudobě (United Nations 2004; UNFPA 2005), a dále přispět k posílení jejich autonomní pozice takovým způsobem, aby měly zajištěnou možnost činit společensky důležitá rozhodnutí. Jedním ze zásadních apelů Platformy je požadavek, aby se postavení žen stalo kritériem, podle kterého budou vlády a organizace posuzovat veškeré své zákony, politiky a programy.³

V českém kontextu je obsah tohoto dokumentu velmi zásadní, neboť z něj vychází ústřední vládní dokument pro oblast genderové politiky „Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen“ (MPSV 1998 a 2007a). V dalších částech textu se proto zaměřím na několik oblastí uvedených v Platformě pro akci, které jsou zvláště důležité pro analýzu fungování vlády z genderového hlediska. Ještě než tak učiním, považuji za důležité zmínit se o problému reálné úspěšnosti auditu, která se v českém kontextu zdá být provázaná s nedostatkem kvalitní osvěty o genderové problematice.

Problematika úspěšnosti genderového auditu vlády

Základní podmínkou úspěšného provedení genderového auditu je ochota na straně auditované organizace implementovat doporučení (Moser 2005; Pavlík a Hejzlarová 2007). K tomu, aby byla vláda ochotná přistoupit k nápravě problému, je třeba, aby si jeho existenci uvědomovala (Pavlík a Hejzlarová 2007). To se v českém kontextu jeví jako zásadní problém. Na české politické scéně se apelům na realizaci genderové korektní politiky nedostává velké podpory (Rakušanová 2006, 2007; Fórum 50 % 2007, Václavíková-Helšusová a Rakušanová 2006, 2007), naopak v tomto ohledu je na ní stále možné dopouštět se fatálních excesů. Asi nejkriklavějším příkladem tohoto selhání byl projev premiéra Topolánka (2007) u příležitosti zahájení Roku rovných příležitostí,⁴ ve kterém premiér země ukázal hluboké nepochopení základních principů lidských práv. Tato skutečnost vyvolala tvrdou domácí i mezinárodní kritiku (Česká ženská lobby 2007), ale v praxi se mnoho nezměnilo.

Deficit vzdělání v genderové problematice

Absence kultivované diskuse o postavení žen a mužů v české politice (a společnosti) je symptomem nedostatečného povědomí o genderové problematice, což přímo souvisí s nedostatkem kvalitního vzdělání v této oblasti. Po formální stránce je vzdělávání v rámci státní genderové strategie velmi propagováno: alespoň z kvantitativního pohledu se k němu vztahuje nejvíce opatření z vládních Priorit (MPSV 2007a). V praxi je však vláda kritizována za to, že prosazuje vzdělávání jednotlivců a redukuje tak jádro problému, neboť odpovědnost za genderové nerovnosti je v tomto pojetí shledávána v individuálních předsudcích, nikoliv ve strukturálním nastavení institucí a fungování moci (Pavlík et al. 2006). Vzdělávání, které je podle této kritiky pojímáno jako předávání informací, tak v důsledku suplu-

je efektivní jednání, tedy akci, která by vedla k systémové změně.

Je třeba věnovat maximální pozornost kvalitní osvětě, protože základní podmínkou pro implementaci doporučení vzešlých z auditu je rovina ztotožnění členů a členek auditované organizace, v tomto případě vlády, se samotným auditem a genderovou problematikou, tedy rovina „ownership“ (ILO 2002). Na míře ztotožnění závisí, zda auditovaná vláda projeví ochotu využít výstupy auditu a převést je do praxe. A vzhledem ke zmíněné nízké míře povědomí o genderové problematice a její strukturální povaze na straně české politické reprezentace se jedná o pravděpodobně největší problém, s jakým by se realizace genderového auditu vlády musela potýkat. Odmítání genderově uvědomělé politiky má nejčastěji tři podoby (Moser 2005: 11):

- „Evaporace: nastává, když intence dobré politiky nejsou zaváděny do praxe.
- Zneviditelnění: nastává, když procedury monitoringu a vyhodnocování nedokážou odhalit, co se v jádru odehrává.
- Rezistence: když účinné mechanismy blokují genderový mainstreaming⁵ z čistě „politických“ důvodů a na základě mocenských genderových vztahů, spíše než vinou „technokratických“ procedurálních omezení.“

Se všemi těmito problémy se česká genderová politika potýká (Pavlík 2004; Pavlík et al. 2006). Praktická implementace formálních opatření je zanedbávána, monitorování mnoha genderově relevantních oblastí je nedostatečné (viz níže) a politická vůle ke změně je nízká. Zdá se, že navzdory ratifikovaným úmluvám a formálním politickým závazkům se udržuje široce sdílené přesvědčení, že genderová nerovnost není vážným problémem společnosti, a to je třeba změnit, aby vznikly příznivé podmínky pro úspěšnou realizaci genderového auditu vlády.

Vybrané oblasti Platformy pro akci v kontextu české vládní politiky

Vzhledem k zaměření sociálního auditu jsou sledovanými oblastmi zejména oblast rozhodování, která pokrývá podíl žen a mužů na moci, oblast institucionálních mechanismů, která se zaměřuje na strukturální zabezpečení agendy genderové rovnoprávnosti, a oblast lidských práv, která se dotýká legislativního rámce genderové rovnosti. Postupně uvedu kroky, které Platforma doporučuje vládám provést a konfrontuji tyto požadavky se situací v české politice. Na základě této konfrontace poté vyplynou problémové sféry, které vyžadují přijetí nápravných opatření, jež může genderový audit generovat.

1. Oblast rozhodování

Platforma konstatuje, že: „Požadavek rovnoprávné účasti žen v politice a rozhodovacích procesech není jen sociálně spravedlivý či demokratický, ale je i klíčovou podmínkou reálné existence „průhledné“ a důvěryhodné vlády. Tento

požadavek vyplývá ze složení společnosti a má zajistit společenskou rovnováhu“ (Platform for Action v překladu Evy Věšínové, Nadace Gender Studies 1998). Tím říká, že vláda, která reprezentuje jen polovinu populace, nemůže být považována za spravedlivou a demokratickou. Aby dostala těmto kritériím, musí přijmout kroky, které:

- „ženám zajistí stejné a rovné možnosti pro plnou účast v mocenských strukturách a na pozicích oprávnujících k rozhodování ve vládních orgánech a ve veřejné správě, čítaje v to dále soudnictví, mezinárodní a nevládní organizace, politické strany a odbory;
- budou zvyšovat schopnosti žen, aby mohly zastávat vedoucí postavení a aby se mohly spolupodílet na rozhodování a vedení.“ (Nadace Gender Studies 1998)

Zastoupení žen v české vrcholové politice

Dostává se ženám stejných příležitostí a podmínek pro vstup do české vrcholové politiky? Svědectví o tom, že nikoliv, se ozývají ze strany akademické veřejnosti a čím dál více i ze stran samotných současných i bývalých političek (Rakušanová 2006, 2007; Fórum 50 % 2007; Václavíková-Helšusová a Rakušanová 2006, 2007). Podávají evidenci o vrcholové politice jako o systému, kde dominují muži a který je vůči ženám výrazně exkluzivní. Zatímco v méně prestižní regionální politice najdou ženy více příležitostí (Rakušanová 2006), jejich počet dramaticky klesá úměrně s výší a prestiží politické pozice. Dosud žádná žena v českých dějinách tak nedosáhla na nejvyšší posty na žebříčku politické reprezentace, jakými jsou premiéřská a prezidentská funkce.

Genderový audit vlády se proto musí zabývat nejen početním zastoupením žen a mužů ve vrcholové politice, ale také vertikální segregací, respektive fenoménem skleněného stropu, který ženám zabraňuje v postupu na vysoké politické pozice.⁶ Opakovaně se ukazuje, že velkou bariérou pro vstup žen do politiky jsou již zmíněné tradiční představy o přiměřených rolích žen a mužů a výhradní zodpovědnosti žen za rodinnou sféru (Rakušanová 2006 a 2007; Václavíková-Helšusová a Rakušanová 2006). Dvojí pracovní směna v domácnosti a na pracovním trhu představuje pro ženy překážku jak v každodenní realitě, tak v myšlení politické reprezentace i voličské veřejnosti. I ve chvíli, kdy se kandidátky dostanou na volitelná místa a dosáhnou zvolení do politické funkce, musejí dále bojovat se společenskými předsudky konstruujícími politiku jako mužskou záležitost a s uplatňováním dvojího standardu vzhledem k roli politiků a političek (Václavíková-Helšusová a Rakušanová 2007).

Důsledkem je další forma genderové diskriminace a tou je horizontální segregace žen a mužů do různých oborů politické činnosti. Typickým projevem je zastoupení žen ve výborech a resortech, které jsou považovány za „měkké“, kde se jedná o oblasti spojované s péčí, empatií a sociálním cítením, které jsou stereotypně připisované ženám, zatímco muži jsou typicky zastoupeni v silových resortech a reprezentativních pozicích (Newman a Grauerholz 2002; Ren-

zetti a Curran 2003; Rakušanová 2006 a 2007; Rakušanová a Veselá 2007; Václavíková-Helšusová a Rakušanová 2006 a 2007).

Každý genderový audit vlády by se musel zabývat způsobem, jakým jsou muži a ženy nominováni do svých politických funkcí, zda na základě svých kompetencí a preferencí, nebo na základě genderových (případně dalších) stereotypů. Pokud v tomto směru dochází k diskriminaci, je třeba vyvinout strategii k nápravě, která předpokládá také systematické prohlubování genderového vzdělání a povědomí o nepřipustnosti diskriminace na straně politiků a političek, ale také široké veřejnosti.

2. Oblast institucionálních mechanismů

V mnoha zemích existují instituce, které se přímo zabývají monitorováním a vyrovnaváním postavení žen a mužů. Platforma si ale všímá, že v rámci vládních struktur mají často ambivalentní pozici, proto navrhuje následující doporučení:

- „v rámci jednotlivých států se vytvoří nebo posílí mechanismy a vládní struktury, které zabezpečí, že zodpovědnost za zlepšení života a postavení žen bude zakotvena v činnostech na nejvyšší možné vládní úrovni;
 - optika genderu bude integrována a zohledněna v zákonodárství, ve společenských strategiích, v programech a v projektech; než budou učiněna politická rozhodnutí, provede se závazně analýza jejich dopadu na ženy a muže;
 - budou shromažďovány, zpracovávány a rozšiřovány údaje a informace diferencované podle genderu za účelem plánování a vyhodnocování; začne se kvantitativně vyhodnocovat finančně neodměňovaná ženská práce, která nefiguruje ve státních hospodářských zprávách.“
- (Nadace Gender Studies 1998)

Vládní instituce

Po formální stránce se zdá, že Česká republika má určité institucionální zajištění genderové agendy. Působí zde instituce, jako je Rada vlády pro rovné příležitosti, která je stálým poradním orgánem vlády v oblasti vytváření rovných příležitostí pro ženy a muže (MPSV 2007b). Vedle ní, pod Radou pro lidská práva, existuje Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen, který je pověřen sledováním, zda se dodržují závazky plynoucí z mezinárodní Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen (United Nations 1979).

Roli koordinátora národní politiky rovnosti žen a mužů hraje Oddělení pro rovné příležitosti mužů a žen, které se přestěhovalo z MPSV pod úřad ministryně pro oblast lidských práv a národnostních menšin Džamili Stehlíkovou, současně také předsedkyni Rady vlády pro rovné příležitosti. Dalšími institucemi spadajícími do genderové oblasti jsou Stálá komise pro rodinu a Stálá komise pro rovné příležitosti v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. Veškerá ministerstva zřídila pozici gender focal point, jejíž náplní je koordinace genderové politiky v rámci resortů, a funkci sbírání dat v ČR zajišťuje Český statistický úřad.

Na první pohled tedy má Česká republika vytvořené struktury, které se agendou rovných příležitostí zabývají. Otázkou však je, zda tak činí kompetentně, systematicky a do jaké míry přispívají k efektivní změně. Kritické hlasy konstatují, že se tyto orgány potýkají s nedostatkem výkonných a kontrolních pravomocí, do značné míry závisí na entuziasmu svého personálu a jeho ochotě prosazovat změny a dále upozorňují na absenci institucionálního zabezpečení genderové problematiky na úrovni krajů (Pavlík 2004; Pavlík et al. 2006). Samostatným problémem je Platformou zdůrazňovaná potřeba monitoringu a sbírání dat pro genderovou analýzu. ČSÚ (2007a, b) nenaplnuje doporučení formulovaná v Platformě, neboť neshromažďuje požadované údaje o množství neplacené práce, které ženy zajišťují.

Z toho plyne, že role vládních institucí pro rovné příležitosti je více symbolická než progresivní a úkolem genderového auditu by bylo sledovat, jaké kroky tyto orgány vyvíjejí v praktické rovině, do jaké míry naplňují své závazky a zda využívají všech svých kompetencí k vyrovnaní postavení žen a mužů v české společnosti a v jakých sférách je třeba rozšířit jejich působnost.

Vládní projekty – příklad vládního programu a balíčku sociálních, zdravotních a daňových reforem

Vládní politiky a programy jsou běžně koncipovány na základě předpokladů o příslušných rolích žen a mužů, a mají tudíž na ženy a muže také jiný dopad (Allen, Thomas 2000; Swirski 2002; ILO 2002). Snaha o jejich vyváženost se opírá o koncept genderového mainstreamingu, jehož cílem je zaručit, „že jak zájmy a zkušenosti žen, tak mužů, jsou součástí návrhu, implementace, monitoringu a vyhodnocování veškeré legislativy, politik a programů, tudíž ženy a muži z nich mají stejný užitek a nerovnosti jsou vyloučeny“ (Moser 2005: 9). Formálně vláda aplikaci genderového mainstreamingu proklamuje, když se v osmém opatření vládních Priorit zavazuje „podřizovat koncepční, rozhodovací a vyhodnocovací procesy ve všech fázích jejich přípravy a provádění hledisku rovnosti příležitostí žen a mužů“ (MPSV 2007a: 2). Úkolem genderového auditu vlády je ověřit, zda vládní politiky prospívají stejně mužům a ženám i v realitě. Jediným způsobem, jak to zjistit, je podrobit vládní projekty hloubkové analýze.

Základním projektem vlády je její program. Programové prohlášení koaliční vlády ODS, KDU-ČSL a SZ ale neobsahuje jedinou zmínku o podpoře genderové rovnosti žen a mužů (Vláda České republiky 2006) přesto, že je její prosazování dlouhodobě vydáváno za jednu z priorit vlád České republiky (MPSV 1998 a 2007a). To jen ukazuje, jak silně je genderová problematika v Čechách zpolitizována, neboť zatímco minulá vláda (ČSSD, KDU-ČSL, US-DEU) téma rovnoprávnosti žen a mužů alespoň formálně uváděla ve svém programu (Vláda České republiky 2005), posun k pravicové vládnoucí straně způsobil jeho plnou eliminaci.

Že je dobré genderové politiky v Čechách více než zapotřebí, se ukázalo v nedávné minulosti, když vláda při-

jala balíček daňových a sociálních a zdravotních reforem (MFČR 2007; MPSV 2007c; Vláda české republiky 2006). Ty se z genderového hlediska ukázaly jako velmi nevyvážené, neboť jejich důsledkem bylo znevýhodnění žen jako skupiny (koalice ProEquality 2007). Vláda se (v ostrém kontrastu s oficiálními proklamacemi) při tvorbě reforem evidentně neřídila zásadou rovnosti příležitostí žen a mužů a nic nenasvědčuje tomu, že by nechala zpracovat reprezentativní analýzu dopadů reforem na muže a ženy.

V platnost tak vstoupila daňová opatření, která zvýhodnila skupiny s vysokými příjmy a znevýhodnila sociálně slabší skupiny, v nichž je mnohonásobně vyšší zastoupení žen⁷ (ČSÚ 2005; ProEquality 2007). Ani změny v oblasti rodičovské podpory nepřispěly k větší genderové rovnosti. Systém čerpání rodičovského příspěvku je vázán na výši příjmu, což opět znevýhodňuje ženy, neboť vydělávají méně. Stát tak nijak nepodporuje muže, aby přijali větší díl zodpovědnosti za péči o své děti. Při absenci rozvoje externích zařízení péče o děti tak vládní rodinná politika reprodukuje velmi tradiční koncept rodiny a brzdí slaďování rodinného a pracovního života (ProEquality 2007).

Výčet genderově necitlivých opatření není zdaleka úplný a ukazuje na selhání vlády v uplatňování genderové perspektivy při tvorbě politik. Zdá se, že hledisko genderové rovnosti nebylo použito ani na úrovni návrhu, ani implementace reforem. Otázkou pro hlubší genderový audit zůstává, zda bude vláda společenské důsledky svých politik monitorovat dle vlivu na ženy a muže a zda při jejich vyhodnocování bude schopná nahlédnout jejich diskriminační charakter.

Státní rozpočet

Zásadní roli na postavení žen a mužů jako skupin má státní rozpočet, neboť určuje, do kterých oblastí vláda investuje nejvíce peněz. Skutečnost, že ve státním rozpočtu nejsou nikde explicitně uvedeny ženy (stejně jako muži), by mohla svádět k domněnku, že jde o genderově neutrální projekt. Tak tomu ve skutečnosti ale není, protože různá odvětví ekonomiky mají různé genderové implikace (Swirski 2002). Proto je důležité provádět analýzu dopadů státního rozpočtu na postavení žen a mužů.

Genderový audit rozpočtu směřuje k provádění tzv. gender budgetingu, tedy rozpočtování z hlediska rovnosti žen a mužů. „Myslí se tím zhodnocení rozpočtů z hlediska genderu, při němž se na všech stupních rozpočtového procesu bere ohled na otázku pohlaví s cílem prosazování rovnosti žen a mužů. Jde o spravedlivější přerozdělování finančních prostředků z hlediska rovného přístupu k čerpání finančních zdrojů, které společnost vytvořila na zabezpečování potřeb a zájmů jak žen, tak mužů“ (ČSÚ 2007 b). Genderově korektní rozpočtování pomáhá přizpůsobit rozpočty vlád potřebám žen a naplňovat tak závazky, které si samy uložily a stvrdily ratifikací mezinárodních úmluv a deklarací (UNIFEM 2006).

V současné době provádí genderové analýzy národního rozpočtu přibližně 40 zemí (Swirski 2002), Česká republi-

ka však mezi nimi bohužel není, a je to znát. Nejvíce prostředků je investováno do oblastí dopravy a stavebnictví, kde jsou nepoměrně více zastoupeni muži, a úsporná opatření se naopak realizují v oblastech školství, zdravotnictví a veřejné správy, kde pracují převážně ženy.⁸ Touto koncepcí se vláda dopouští nerovné alokace zdrojů, tedy diskriminace žen. Proto je nutné vládní rozpočtování komplexně sledovat, upozorňovat na jeho důsledky a požadovat po vládě, aby provedla opatření k zamezení genderové diskriminace.

3. Oblast lidských práv

V rámci lidskoprávní agendy je ve světě zdůrazňována zvýšená ochrana práv žen, která jsou ve společnosti běžně porušována (United Nations 1995a). Důraz na ženská práva je zde namísto, neboť, jak bylo výše konstatováno, ženám se dostává menšího podílu na moci veřejné a jejich práva jsou specificky porušována v rámci genderové hierarchie žen a mužů (Allen a Thomas 2000, Bourdieu 2000; Renzetti a Curran 2003). Tato skutečnost je navíc zamlžována s odkazem na kulturní tradice (např. tradiční rodinu, která je výrazně patriarchální) a většinová společnost bez kvalitní osvěty není s to tuto diskriminaci rozpoznat. Pro zaručení jednotného standardu lidských práv proto Platforma doporučuje vládám zavést do praxe kroky, které zaručí, že:

- „lidská práva žen budou prosazována a chráněna při plném využití všech existujících nástrojů, zejména pak Úmluvy OSN o odstranění všech forem diskriminace namířené proti ženám;
- dojde k revizi zákonů jednotlivých států, aby bylo zaručeno, že obsahují ustanovení všech mezinárodních dohod o lidských právech; bude zajištěna rovnost a vyloučena jakákoliv diskriminace v zákonech i v praxi;
- bude dosaženo právní gramotnosti.“
(Nadace Gender Studies 1998)

Legislativní zajištění rovnoprávnosti žen a mužů v ČR

V současné době je nutné konstatovat, že právní zajištění rovnoprávnosti žen a mužů je v Čechách neuspokojivé. Přestože v české společnosti existuje mnoho forem diskriminace (politická sféra je jen jednou z mnoha, kde k ní dochází), Česká republika stále nepřijala antidiskriminační zákon,⁹ tedy základní dokument, který by komplexně pokryl problematiku diskriminace a zajistil efektivní vymahatelnost práva v této oblasti.

Je známo jen několik případů, kdy ženy podaly žalobu na diskriminaci z důvodu pohlaví a ještě méně jich uspělo před českými soudy. Tato situace svědčí jednak o nízkém právním povědomí veřejnosti a ochotě domáhat se svých práv na straně žen, jednak o nedostatečném právním zajištění rovnoprávnosti žen a mužů (ČHV 2005, 2006 a 2007; Pavlík 2004; Pavlík et al. 2006). Zdá se, že také české soudy nemají dostatečné právní povědomí o problematice diskriminace a nezveřejňují plná znění svých rozsudků, čímž brání zvýšení informovanosti ve věci vymahatelnosti antidiskriminačního práva (Pavlík et al. 2006). Je také otázkou,

zda jsou systematicky monitorovány žaloby podané z důvodu diskriminace a vymahatelnost a dodržování práva.

Genderový audit vládního působení v oblasti rovných práv žen a mužů by proto měl kontrolovat, nakolik vláda za současného stavu plní lidskoprávní závazky, měl by propagovat monitoring dodržování zákona ve všech sférách veřejného života a provádět osvětu zvyšující právní povědomí o genderové diskriminaci.

Závěr

V současné době je zřejmé, že česká vláda nedostává v oblasti podpory rovných příležitostí svým vlastním závazkům, které stvrdila v dokumentu Priorit. Přesto, že oficiálně deklaruje podporu rovným příležitostem žen a mužů, je nutné konstatovat, že se vláda dopouští genderové diskriminace ve všech oblastech politické činnosti, které byly zkoumány v tomto textu. Tato skutečnost dokládá potřebu realizace genderového auditu vlády, který by provedl komplexní analýzu vlády na úrovních programu, rozpočtu, reformy, institucionálního a legislativního zajištění rovných příležitostí a vyváženosti postavení žen a mužů v rámci vládních struktur.

Jak bylo řečeno výše, vláda, která nereprezentuje populaci jako celek, ale pouhou její část, nemůže být považována za spravedlivou a demokratickou. Rovnost žen a mužů před zákonem musí odrážet i politika, a to jak v rovině programové, tak v rovině reprezentace. Vláda, v níž ženy nemají přístup k moci, má tak pouze omezenou legitimitu.

Je proto nutné, aby na vládní úrovni byla vytvořena koncepce genderové politiky, která bude zaměřena více prakticky než abstraktně a v určitém časovém horizontu povede ke konkrétnímu zlepšení v oblasti rovných příležitostí žen a mužů. Genderový audit je v tomto směru funkčním nástrojem, který je s to odhalit nejpalčivější problémy vládní politiky a na základě této analýzy vyvinout příslušnou strategii. Při jeho provádění je nutné věnovat velkou pozornost osvětě politické i široké veřejnosti, neboť ta dosud není dostatečně obeznámena s genderovou problematikou. Genderový audit může zásadním způsobem přispět k veřejné diskusi v této sféře a přesvědčit veřejnost i její volené zástupce a zástupkyně, že je třeba sledovat a odstraňovat strukturální nerovnosti bránící rovnosti žen a mužů.

Je evidentní, že vláda České republiky, která za dodržování rovných práv zodpovídá, sama zatím žádná vyrovnávací opatření neinicuje. Proto by bylo vhodné zařadit genderový audit mezi standardní mechanismy hodnocení vládní politiky a soustavně připomínat naší politické reprezentaci její zodpovědnost. K reálné rovnoprávnosti žen a mužů v České republice povede ještě dlouhá cesta, ale dobře provedený genderový audit vlády může ukazovat její směr.

Literatura

- Allen, T., Thomas, A. (eds.) 2000. *Poverty and Development into the 21st Century*. Oxford: OUP.
- Acker, J. 1990. „Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations.“ *Gender & Society*, No. 2: 139–158.

- Bourdieu, P. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Česká ženská lobby. 2007. „Tisková zpráva. Topolánek si vysloužil kritiku evropských žen!“ Dostupné z: <http://www.padesatprocent.cz/docs/tz-ewl-topolaneck.doc>
- ČHV. 2005. *Zpráva o stavu lidských práv*. Dostupné z: <http://www.helcom.cz/search.php?rsvelikost=sab&rstext=all-phpRS-all&rstema=142>
- ČHV. 2006. *Zpráva o stavu lidských práv*. Dostupné z: <http://www.helcom.cz/search.php?rsvelikost=sab&rstext=all-phpRS-all&rstema=162>
- ČHV. 2007. *Zpráva o stavu lidských práv*. Dostupné z: <http://www.helcom.cz/search.php?rsvelikost=sab&rstext=all-phpRS-all&rstema=207>
- CIDA. 1999. „CIDA's Policy on Gender Equality.“ Dostupné z: [http://www.acdi-cida.gc.ca/INET/IMAGES.NSF/vLU-Images/Policy/\\$file/GENDER-E-nophotos.pdf](http://www.acdi-cida.gc.ca/INET/IMAGES.NSF/vLU-Images/Policy/$file/GENDER-E-nophotos.pdf)
- ČSÚ. 2005. *Ženy a muži v datech*. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/p/1415-05>
- ČSÚ. 2007a. *Zaostřeno na muže a ženy*. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/kapitola/1413-07-14>
- ČSÚ. 2007b. *Základní pojmy z oblasti genderu*. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/gender_pojmy
- Fórum 50 %. 2007. *Více žen do politiky? Samozřejmě! Ale jak?* Dostupné z: http://www.hybaskova.cz/_cw_files/PROJEKTY/Vice-zen-do-politiky-Samozrejme-Ale-jak/.68/.67/.f30232f5d616e926728fbbd39066dfb1200766768/Vice-zen-v-politice-final-tisk.pdf
- ILO. 2002. „Gender Audit Report.“ Dostupné z: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/gender/newsite2002/download/report.pdf>
- Koalice ProEquality. 2007. „Reforma diskriminuje ženy.“ Dostupné z: <http://www.proequality.cz/articles.html?articleID=107>
- Krug, B., Staveren, I. van. 2001. „Gender Audit: Whim or Voice.“ Rotterdam: Erasmus University. Dostupné z: <http://62.149.193.10/wide/download/gender%20audit.pdf?id=299>
- MFČR. 2007. „Daňová reforma 2008–2010.“ Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/III-komplet_Danova_reforma_2008-2010_vlada.pdf
- Moser, C. 2005. „An Introduction to Gender Audit Methodology: Its Design and Implementation in DFID Malawi.“ Overseas Development Institute. Dostupné z: <http://www.brookings.edu/views/papers/200505moser.pdf>
- MPSV. 1998. „Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen.“ Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/654/zprava.pdf>
- MPSV. 2007a. „Aktualizovaná opatření Priorit a postupů vlády při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže.“ Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2785/aktualni_priority.pdf
- MPSV. 2007b. „Statut Rady vlády pro rovné příležitosti žen a mužů.“ Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/4934/Novy_statut_Rady.pdf

- MPSV. 2007c. „První etapa sociálních reforem. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4750>
- Nadace Gender Studies, o. p. s. 1998. „Platforma pro AKCI.“ Dostupné z: <http://feminismus.cz/ebooks/platforma/2.html>
- Newman, D. M., Grauerholz, L. 2002. „Work Life and Family Life.“ *Sociology of Families*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Pavlík (ed.). 2004. *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. Praha: Gender Studies, o. p. s. Dostupné z: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/download/files/stinova-zprava.pdf>
- Pavlík, P. et al. 2006. *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. Praha: Nadace Open Society Fund. Dostupné z: <http://www.proequality.cz/res/data/002/000241.pdf>
- Pavlík, P., Hejzlarová, E. 2007. *Analýza genderové citlivosti krajského úřadu*. Praha: Nadace Open Society Fund. Dostupné online z: <http://www.proequality.cz/res/data/002/000249.pdf>
- Pavlík, P. 2007. *Metodika genderového auditu krajského úřadu*. Praha: Nadace Open Society Fund. Dostupné z: <http://www.proequality.cz/res/data/003/000395.pdf>
- Rakušanová, P. 2006. „Zastoupení žen v české politice v kontextu voleb do Poslanecké sněmovny 2006: Trendy a výzvy.“ Praha: Forum 50 %. Dostupné z: http://www.padesatprocent.cz/docs/PR_analyza_volby_2006.pdf
- Rakušanová, P. 2007. „Slaďování politického a rodinného života jako klíčová překážka většího zapojení žen do politického života aneb „A okna už máte na Vánoce umytá?“ Dostupné z: http://www.padesatprocent.cz/docs/Doporuceni_vyzkum-poslankyn_2007.pdf
- Rakušanová, P., Veselá, L. 2007. „Analýza výzkumu poslankyň Parlamentu ČR.“ Dostupné z: http://www.padesatprocent.cz/docs/Studie_vyzkum_poslankyn-2007.pdf
- Renzetti, C. M., Curran, D. J. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Swirski, B. 2002. „What is a Gender Audit.“ Adva Center, Information on Equality and Social Justice in Izrael. Dostupné z: http://www.iiav.nl/epublications/2002/What_is_a_Gender_Audit.pdf
- Topolánek, M. 2007. „Projev při slavnostním zahájení Evropského roku rovných příležitostí.“ Příspěvek přednesený v Praze, 2. 4. 2007. Dostupný z: <http://www.topolaneck.cz/index.php?form%5B0%5D=2305&p=clanek.te2&form%5Brate%5D=5>
- UNIFEM. 2006. „Gender Responsive Budgeting in Practice: A Training Manual.“ Dostupné z: http://www.unifem.org/attachments/products/GRBinPractice_TrainingManual_eng.pdf
- United Nations. 1948. „Universal Declaration of Human Rights.“ Dostupné z: <http://www.un.org/Overview/rights.html>
- United Nations. 1979. „The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW).“ Dostupné z: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>
- United Nations. 1995a. „Platform for Action.“ Dostupné z: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/index.html>
- United Nations. 1995b. „Fourth World Conference on Women Beijing Declaration.“ Dostupné online: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm>
- United Nations. 2004. „Millennium Development Goals: progress report.“ Dostupné z: <http://www.un.org/millenniumgoals/>
- UNFPA. 2005. „State of World Population 2005.“ Dostupné z: <http://www.unfpa.org/swp/2005/english/ch1/index.htm>
- Václavíková-Helšusová, L., Rakušanová, P. 2006. „Ženy v mužské politice.“ Pp. 43–60 in Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (eds.) 2006. *Mnohohlasem. Mapování prožensky orientovaných aktivit po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Václavíková-Helšusová, L., Rakušanová, P. 2007. „Odcházení. Politicky odcházející z politické scény a jejich zkušenosti.“ Dostupné z: http://www.otevrena-univerzita.cz/data/Analyza_final.pdf
- Vláda České republiky. 2006. „Programové prohlášení vlády.“ Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20840>
- Vláda České republiky. 2005. „Programové prohlášení vlády Jiřího Paroubka.“ Dostupné z: http://88.103.126.49/clovek/spolecnost/vlada/CR/Programove_prohlase-ni_13_5_2005.htm

Poznámky

- 1 Česká republika, tehdy ČSSR, ji ratifikovala roku 1982.
- 2 Jsou to chudoba, vzdělávání, zdraví, násilí na ženách, ozbrojený konflikt, ekonomika, rozhodování, institucionální mechanismy, lidská práva, média, životní prostředí, dětství a dospívání žen (United Nations 1995a).
- 3 Východiska Platformy pro akci byla stvrzena Pekingskou deklarací (United Nations 1995b) a potřeba podporovat ženská práva a vyrovnávat pozici žen ve společnosti byla před třemi lety potvrzena sestavením Rozvojových cílů tisíciletí (United Nations 2004), které kladou důraz na zastavení procesu feminizace chudoby a podporu ženské autonomie v rámci strategie globálního zlepšení životních podmínek, zejména v rozvojových zemích, do roku 2015.
- 4 Celé znění projevu je dostupné na: <http://www.topolaneck.cz/index.php?form%5B0%5D=2305&p=clanek.te2&form%5Brate%5D=5> (naposledy navštíveno 14. 3. 2008).
- 5 K významu tohoto pojmu se vrátím níže.
- 6 Za tímto účelem je třeba podrobit analýze i hlubší kontext postavení žen v politice, především systém výběru kandidátů uvnitř jednotlivých politických stran. Tento mechanismus významně ovlivňuje výsledné zastoupení žen v parlamentech (Václavíková-Helšusová a Rakušanová 2006) a podílí se na deficitu žen ve vrcholové politice. Jedním z řešení tohoto problému, které může audit navrhnout, jsou vnitrostranické kvóty, které by zaručily, že se na voli-

telná místa kandidátky dostane určitý počet žen (Václavíková-Helšusová a Rakušanová 2006).

7 Jedná se o osoby s nižšími příjmy (ženy v roce 2006 vydělávaly 77, 2 % příjmu mužů, viz ČSÚ 2007a), osoby v důchodovém věku (v roce 2005 mezi nimi bylo 56 % žen, které v průměru pobíraly o 20 % nižší důchody než muži, ČSÚ 2005) a rodiče samoživitelé (mezi nimiž bylo v roce 2005 91 % matek samoživitelek, ČSÚ 2005).

8 V dopravě pracuje 72 % mužů, ve stavebnictví 91 % mužů, zatímco ve školství je to 76 % žen, ve zdravotní a sociální péči 78 % žen a ve veřejné správě 77 % (ČSÚ 2007).

9 Článek byl dokončen koncem května 2008 po vetování přijatého návrhu antidiskriminačního zákona prezidentem ČR Václavem Klausem.

Tereza Hendlová (1983) studuje v magisterském programu katedry genderových studií FHS UK. Absolvovala studijní pobyty na Maastricht Universiteit v Nizozemí a University of Otago na Novém Zélandu, kde se zabývala studiem genderové problematiky ve vztahu ke globalizaci, politice a etice. Korespondenci zasílejte na adresu: tereza.hendl@gmail.com.